
Laička država, religija i Crkva

Ako se izuzmu nedemokratske države totalitarnog komunističkog ili teokratskog islamskog tipa, u većem dijelu aktualnog svijeta prevladavaju više ili manje demokratske varijante liberalne paradigme pravne države. U svim tim državama načelno je zajamčena religijska i svjetonazorska sloboda, koja se međutim ostvaruje u različitim modelima i stupnjevima. To je relativno lako uočljivo kad je riječ o odnosu države i religija, odnosno o položaju crkvenih zajednica i načinima njihova funkcioniranja u europskim društvima. Uza svu možebitnu veću ili manju pravno iskazanu kulturološku blizinu tih država, uvjetovanu povijesnim razlozima, s jednom od religijskih zajednica (crkava), one sve u načelu prihvaćaju temeljnu laičnost, tj. nepoistovjećivanje političkih institucija države s religijskim opredjeljenjima građana i njihovim religijskim zajednicama, uz istodobno zakonodavno jamčenje i zaštitu religijskih sloboda svih religija i svjetonazora na svojem teritoriju.

Kao što znamo, Katolička je Crkva, da o drugim crkvama ne govorimo, podosta kasno, i to nakon višestoljetnih otpora i polemika, prihvatila odvajanje države od Crkve. Riječ je bila o jednom doktrinarnom sazrijevanju i rastu na čijem je kraju Crkva uvidjela da je ravnopravni suživot kršćana s religijski različitim, u jednom religijski i svjetonazorski pluralnom društvu bez potpore i privilegija od strane konfesionalne kršćanske države, ne samo moguć nego i teološki utemeljen i pastoralno plodonosan. Taj se uvid dogodio za većinsku katoličku crkvenu matricu u vrijeme II. Vatikanskog sabora. Naime, polazeći od relativne autonomije zemaljskih stvarnosti kao i od konačnog prihvaćanja slobode religije i svjetonazora kao jednog od temeljnih ljudskih prava, Katolička Crkva već više od pedeset godina prihvaća i promiče legitimnu autonomiju političke sfere, a time i države u odnosu na religiozna opredjeljenja građana i njihovih religijskih zajednica. U temelju tog trajnog i zdušnog angažmana Katoličke Crkve, njezinih institucija (npr. Sveta Stolica) i pojedinačnih vjernika, stoji uvjerenje kako "poistovjećivanje religioznog zakona sa civilnim (državnim) zakonom može stvarno dovesti do gušenja vjerske slobode pa čak i do ograničavanja neotuđivih prava drugih" (Ivan Pavao II., *Poruka za svjetski dan mira*, 1991.). A zna-

mo da je Crkva na Saboru u nekoliko svojih dokumenata, na tragu Ivana XIII., konačno zauzela pozitivan i dijaloški stav prema modernom svijetu i njegovom višestoljetnom trudu oko afirmacije slobode ljudskog subjekta i s time nužno povezanih temeljnih ljudskih prava, od kojih je religijska sloboda "temeljni kamen građevine ljudskih prava" (Ivan Pavao II., *Poruka za svjetski dan mira*, 1988.), "jezgra i srce svih ljudskih prava" (Ivan Pavao II., *Poruka za svjetski dan mira*, 1999.), odnosno "pretpostavka i jamstvo za sve slobode" (Ivan Pavao II., *Redemptoris missio*, 1991.). Prihvaćajući religijsku slobodu, Crkva je na Saboru prihvatila i religijski neopredijeljenu državu kao jedan od osnovnih uvjeta mogućnosti funkcioniranja religijske jednakopravnosti svih građana jednoga pluralnog društva. Stoga se može reći kako katolički vjernici i prezbiteri podupiru u načelu i u praksi nekonfesionalnost političkih struktura državne zajednice. Problem nastaje kada religijska neopredijeljenost jedne države, opravdana laičnost (svjetovnost) politike, postaje pokriće za pokušaje isključnja religijskih opredjeljenja građana i religijskih zajednica iz svekolike javnosti i njihovo svođenje na prostor osobnih i obiteljskih emocija koje mogu doći do izražaja po mogućnost tek i samo u za to predviđenim prostorima, daleko od svih javnih ustanova kao što su škola, vojska, zdravstvo, gospodarstvo, javna medijska scena, javne rasprave o relevantnim etičkim problemima itd. Nažalost, takvi se fenomeni pa i procesi događaju danas diljem Europske unije, u pojedinim državama, ali i na razini europskih središnjih tijela.

Imajući to u vidu, dobro je ukratko posvijestiti činjenicu da u Europskoj uniji zaista postoje uočljive razlike u shvaćanju i prakticiranju laičnosti/svjetovnosti pojedinih država. Te razlike plod su različitih nacionalnih povijesti i političkih kultura. Tako npr. francuski model shvaćanja i prakticiranja odvojenosti Crkve i države, tradicionalno nadahnut jakobinskim *separatizmom*, uz pokoju nedosljednost (kao npr. određena potpora katoličkim školama), teži *laicističkoj* interpretaciji odnosa države i religija, odnosno praksi naglašene privatizacije religijskih uvjerenja i religijskih institucija. Taj pak model u pojedinim situacijama graniči s diskriminacijom. No postoje i drugi modeli odnosa sekularne države i religijskih zajednica, u kojima laičnost političkih institucija ne sprječava, nego promiče uvažavanje i suradnju sa svim religijskim zajednicama, na dobrobit cijele društvene zajednice. Tu možemo spomenuti Njemačku i Austriju gdje su crkve i religije općenito percipirane kao važan sugovornik i suradnik države u izgradnji boljega društva. Da ne govorimo o državama s konkordatima, primjerice Italiji, u čijem se Ustavu još uvijek spominje Bog i određena religija. Spomena je vrijedan i slučaj pluralnih društava Norveške i Danske, utemeljenih na

poštivanju religijske slobode i jednakopravnosti s njihovim nacionalnim crkvama te slučaj izrazito sekularizirane Engleske, u kojoj zajamčena sloboda religije i svjetonazora još uvijek ne isključuje da kraljevski suveren obnaša funkciju formalnog poglavara Anglikanske Crkve.

Kad je pak riječ o Europskoj uniji, čini se kao da se u službenim dokumentima EU-a iskazuje određena idejna i mentalitetna blizina francuskome modelu, koji je u mnogo čemu laicistički model. Dovoljno je tako prisjetiti se Preambule *Ustavnog ugovora* (prihvaćenog prvi put 2004.), u kojoj se izbjegava izričito spomenuti kršćanske korijene i kršćanski identitet Europe. Navodi se samo "kulturalna, religiozna i humanistička naslijeđa Europe" iz kojih su se potom "razvile univerzalne vrijednosti nepovredivih i neotuđivih prava osobe, demokracije, jednakosti, slobode i pravne države". Rečeni tekst potom je preuzet, nakon svih dobro poznatih referendumskih peripetija, i u *Lisabonski ugovor* (2007.). Europska unija inače svoju sklonost laicizmu pokazuje izrazitije u čestim rezolucijama Europskog parlamenta nego u svojim starijim i novijim utemeljiteljskim dokumentima, kao što su već spomenuti *Ustavni ugovor* ili pak *Ugovor o funkcioniranju Europske unije* (TFEU). Tako rezolucije Europskog parlamenta u nemalom broju slučajeva zalaze u sferu etičkih i religijskih vrijednosti kao što su pobačaj, istospolni brakovi, eutanazija itd. To možemo ilustrirati ovogodišnjim izvješćem tog Parlamenta od 12. ožujka 2015., u kojem se govori o stanju ljudskih prava i demokracije u svijetu tijekom 2013. godine i o politici Europske unije s tim u vezi. U odjeljku tog dokumenta posvećenom pravima "LGBT" Europski parlament potiče i ohrabruje europske države, članice Europske unije, da "još više pridonesu razmišljanju o priznanju braka ili civilnih zajednica između osoba istog spola ukoliko je riječ o političkom, društvenom pitanju, kao i o pitanju ljudskih prava" (par. 162). Potom zemlje članice bivaju pozvane "da jamče brze, prozirne i pristupačne procedure kod priznanja (svih mogućih varijanata, *nap. a.*) *roda* te da poštuju pravo na samoodređenje" (par. 163). Također ih se poziva da priznaju neotuđiva prava žena i djevojaka na samoodređenje, na autonomiju kod donošenja odluka pa i glede "sigurnog i zakonu primjerenog pobačaja" (par. 136) (www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//ep//text+report+a8-2015-0023+0+doc+xml+v0//it//).

Koliko god spomenuti temeljni dokumenti Unije prepuštaju konkretno uređenje odnosa Crkve i države zakonodavstvima zemalja članica, ipak ovakva očito svjetonazorska svrstavanja uz nereligiozne antropologije i etike narušavaju proklamiranu laičnost europskih političkih institucija. U ovakvim i mnogobrojnim sličnim izjašnjava-

njima Parlamenta u Strasbourgu uočljiv je jedan *laicistički* projekt. Taj projekt u konačnici ide za tim da u ime apsolutizirane slobode savjesti pojedinca radikalno redefinira neke od nosivih odrednica kršćanske antropologije i da ih ako već ne iskorijeni, a ono barem potisne na razinu etičke supkulture bez većeg društvenog značenja. Naime, ovakvi i slični stavovi jedne tako značajne europske institucije imaju, zahvaljujući toliko raširenom konformizmu ideologije *politički korektnog*, i te kako velik utjecaj na obnašatelje vlasti u pojedinim državama, na udruge *civilnog društva*, a time u konačnici i na poimanje i način prakticiranja modela laičnosti u pojedinim europskim državama. Čak bi se moglo govoriti o nekoj vrsti idejnog i psihološkog *circulus vitiosus* između navedenih laicistički usmjerenih rezolucija pa i politika Europskog parlamenta, s jedne strane, i konkretnih zakonodavnih odluka pojedinih vlada i stavova dijela udruge civilnog društva u državama članicama Europske unije, s druge strane.

Riječ je, očito, o političkim stavovima i odlukama koje su izraz jednog lako uočljivog naturalističkog svjetonazora. Ta globalna vizija života, čovjeka i društva u startu isključuje Boga i traganje za transcendentnim osmišljavanjem nosivih vrijednosti osobnoga i kolektivnog življenja. U takvim interpretacijama laičnosti/svjetovnosti očito se radi o ideologiziranim pokušajima prisvajanja javnih prostora i zajedničkih društvenih institucija od strane agnostičkih/ateističkih/anarhično-individualističkih, palemarksističkih ili neosocijalističkih gledanja na religije. Pritom se sve to nerijetko poduzima u ime do zuba nabrušene i konfliktualno shvaćene neutralnosti političke sfere koja zapravo na dulji rok želi onemogućiti značajniji utjecaj religije u javnom životu, u oblikovanju kulture jednog društva, a posebno u zajedničkom suoblikovanju etičkih standarda tog društva. Uostalom, i već spomenuto odbacivanje kršćanskih korijena europskog identiteta opisanog u *Lisabonskom ugovoru* na je tom tragu. Ono se u konačnici zacijelo ne očituje kao proklamirani navodni izraz vrhunske tolerantnosti i pozitivne laičnosti liberalne pravne države koja poštuje sve kulture i brižno čuva slobodu religije na jednak način za sve i koja je spremna u svakom trenutku promicati opće dobro kroz dijalog sa svim religijama nazočnim u dotičnom društvu. Naprotiv, takvo ideološki falsificirano tumačenje identiteta europskih naroda i njihovih kultura više je plod nastojanja oko apsolutizacije jednog radikalnog laicističkog svjetonazora i njegovog vrijednosnog sustava nego istinskog identitetnog sjećanja koje je zapravo potisnuto do ruba kolektivnog zaborava.

Ovakvi fenomeni ideologizacije laičke države koji se danomice množe zacijelo su izazov za sve religije u europskim društvima pa i za Katoličku Crkvu, koja je i bez priznanja "Europskog ustava", zajed-

no s drugim crkvama, ipak mjerodavno i neizostavno utjecala na oblikovanje nacionalnih, kulturnih i religioznih identiteta europskih država. Taj pak izazov motivira kršćane i njihove zajednice da se što snažnije, ali i što kompetentnije angažiraju na razini *civilnog društva* u trajnom društvenom dijalogu s drugim religijskim i svjetonazorskim opcijama, ali i s političkim instancama na svim razinama. Jer samo jedan takav dijaloški proces koji ozbiljno uvažava doprinose svih religijskih tradicija i svjetonazorskih sastavnica nekog društva u stanju je čuvati i promicati autentičnu religijsku slobodu i pomoći političkoj vlasti u ostvarenju *općeg dobra*. Toga su svjesni, kako se čini, i sastavljači Ugovora Europske unije (TEU), a posebno Ugovora o funkcioniranju europske unije (TFEU). Iz tih dokumenata se, naime, razabire stav da Unija ne privilegira ni jednu religiju, crkvu, ali priznaje njihovu važnost u održavanju društvene kohezije te stoga potiče organizme Unije da, priznajući identitet i specifični doprinos svake od tih religijskih i inih svjetonazorskih, filozofskih i nekonzfesionalnih zajednica, održavaju s njima "jedan otvoreni, poštenu i redovit dijalog" (čl. 17, TFEU). Taj je dijalog preduvjet da jedna država, religijski neopredijeljena, ne klizi prema laicističkoj, diskriminatorskoj državi, nego da uvijek nanovo funkcionira kao prostor susreta i dijaloga religijski različitih subjekata, koji u međusobnom poštovanju surađuju s političkim strukturama na opće dobro čitave društvene zajednice. Jasno da taj nikada završeni dijaloški proces različitih koji političke strukture potiču, podržavaju, oslušuju nije jednostavan jer ipak je riječ o kritičkom suočenju različitih, koji zahtijeva poštovanje i uvažavanje, a ponekad kritiku i kompromis. Pritom svakako poticajno zvuče i novija razmišljanja J. Habermasa, koji opetovano potiče sekularnu liberalnu državu, ali i nereligiozne ljude da ne ostave svoje religiozne sugrađane po strani. Poziva ih da oslušuju u trajnom dijalogu religiozne sadržaje vjernika i religiozni jezik, koji mogu sadržavati određene vibracije "potisnutih intuicija" te biti *prevedeni* u racionalne kategorije dostupne svim sastavnicama pluralističkog društva i tako pružiti daljnju potporu čisto racionalnom, filozofski posredovanom moralu koji omogućuje funkcioniranje sekularne države (*Politik und Religion. Zur Diagnose der Gegenwart*, 2013.)

Kakvo je stanje u Hrvatskoj? Nažalost, nije dobro. Nakon početnog oduševljenja zbog demokratskih procesa polako se shvaća kako je dug i trnovit put do izgradnje istinskoga demokratskog društva. Suodnos države i Crkve u demokratskoj Hrvatskoj ovisi o tome koja je politička opcija na vlasti. Ako su početne, ratne godine mlade demokracije u Hrvatskoj bile obilježene pretjeranim utjecajem Crkve na politiku, tj. na državu, poslije smrti dr. Tuđmana (1999.) na sce-

ni je pokušaj da se Crkva posve izgura iz javnog prostora. Nedostatak demokratske svijesti, kako kod političara tako i kod mnogih klerika, svako malo izaziva potrese na društvenoj sceni. Tako paleomarksističke i neomarksističke političke elite, često pod krinkom dodvorničke vjernosti bruxelleskom liberalizmu francuskog tipa žele ne samo ograničiti djelovanje Crkve nego joj posve oduzeti pravo na javno djelovanje, optužujući je da se bavi politikom. S druge pak strane, crkveni javnici nerijetko u svojim nastupima znaju zaboraviti da je, uza sve visoke postotke deklariranih katolika, hrvatsko društvo ipak jedno svjetonazorski pluralno društvo, a političke institucije nekonfesionalne te da se vlastiti stavovi moraju predočiti i kompetentno obrazlagati unutar dijaloškog procesa vođenog sa svim religijskim i svjetonazorskim opcijama na razini civilnog društva te u suradničkom suočenju s nositeljima političke vlasti poradi ostvarenja općeg dobra hrvatskog društva i države.

Upravo zato što su fenomeni ideologizirane laičnosti/svjetovnosti države koja klizi prema laicizmu često prisutni kako na razini Europe tako i u Hrvatskoj, XX. Međunarodni teološki simpozij KBF-a Sveučilišta u Splitu, održan 23. i 24. listopada 2014., pod naslovom *Laička država - religija - Crkva: od ideologizirane neutralnosti do prostora dijaloškog suživota*, imao je cilj propitati europske i hrvatske prilike pod vidom funkcioniranja jedne neideologizirane legitime autonomije države u odnosu na crkve i uopće na svjetonazorski pluralizam društva. Htjelo se tim simpozijem pokazati da je moguća jedna laička/svjetovna država koja ne guši i ne potire religijske slobode, već pridonosi javnom, angažiranom i kreativnom dijalogu svih religijskih i svjetonazorskih sastavnica društvene zajednice, i to na svim mjestima i u svim situacijama gdje se u tom društvu događa reprodukcija života. Htjelo se pokazati kako se diljem Europe i u Hrvatskoj može ostvariti takav tip državne svjetovnosti koja se ne zatvara u neurotičnu distanciranu neutralnost, nego je, kako to reče papa Franjo, "sklona suživotu različitih religija, koja, iako sama ne zastupa nikakav konfesionalni stav, poštuje i vrednuje prisutnost religiozne dimenzije u društvu, promičući njezine raznovrsne izraze" (Franjo, *Govor prilikom susreta s brazilskim vodećim ljudima*, 2013.).

U članku *Laičnost ili vjerska sloboda?* poznati talijanski sociolog religije Luca Diotallevi sugerira potrebu razlikovanja raznih oblika radikalne odvojenosti, osobito između američkog modela (*religious freedom*) i francuskog modela (*laïcité*). Na taj način, smatra autor, postaje također lakše razlikovati različite oblike umjerene odvojenosti između države i crkve te se omogućuje bolje uočavanje razina autonomije prava i sudbene vlasti s obzirom na određenje odnosa između vjere i politike, a istodobno se prepoznaje kako je laičnost

samo jedan vid europskog identiteta. U članku *Laičnost – prilike i zablude* Nenad Malović, profesor s KBF-a u Zagrebu, raspravlja o mjestu i ulozi religije i organizirane religijske zajednice u civilnom društvu, s naglaskom na značenje i posljedice (i za državu i za Crkvu) prihvaćanja principa vjerske slobode i privatnog karaktera vjere. Nerazumijevanje (namjerno ili nenamjerno) tih principa dovodi do devijacija u odnosima države i Crkve. U članku *Vjerski odgoj u sekularnoj državi* Martin Jäggle, profesor na Katoličkom teološkom fakultetu u Beču, progovara o vjerskom odgoju u državnim školama u Europi s aspekta civilnog društva, ali i crkvenih dokumenata, zaključujući da vjerski odgoj, premda bi prema zahtjevima civilnog društva morao biti vjerski neutralan, ipak može biti prigoda za novi rast u vjeri. Elżbieta Osewska, s Katoličkog sveučilišta *Stefan Wyszyński* u Varšavi, u članku *Uloga vjerskog obrazovanja u državnim školama u Poljskoj* zaključuje kako je u novim društveno-kulturalnim okolnostima potrebno pomoći djeci i mladima da se suoče s novim izazovima i pripreme na nove situacije, te je stoga u vjersko obrazovanje, u prvom redu, potrebno vratiti dostojanstvo i jedinstvenost ljudske osobe stvorene na sliku Božju, prihvatiti teološke koncepte i ulogu dijaloga u procesu učenja, uvesti učenje za život povezano sa svakodnevnim situacijama, povećati mogućnosti za osobni razvoj i rast u vjeri učenika svake dobne skupine, jačati izgradnju identiteta učenika, tražiti nove načine komuniciranja, razvijati kritičko mišljenje. Josef Stala, s Katoličkog sveučilišta *Ivan Pavao II.* u Krakovu, ističe kako je u odgojnom procesu potrebno mlade odgajati za civilizaciju ljubavi, odnosno kako bi odgojitelji u odgojnom procesu trebali staviti osobe ispred stvari, etiku ispred tehnike, duh ispred materije te milosrđe ispred pravednosti. Ivan Jakulj, s KBF-a u Splitu, progovara o pravnom položaju Katoličke Crkve u suvremenoj Hrvatskoj. Nakon što je istražio pravni položaj Katoličke Crkve u bivšoj Jugoslaviji autor detaljno izlaže pravni položaj Katoličke Crkve u Republici Hrvatskoj, vodeći računa kako o povijesnim okolnostima tako i o brojnim detaljima ugovora između Republike Hrvatske i Svete Stolice.

Na znanstvenom skupu su, uz navedene, održana još dva predavanja. Hrvoje Špehar, docent na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu, u svojem je izlaganju govorio o *Primjerima ideologizacije sekularnosti u Hrvatskoj*, a Ante Vučković, profesor na KBF-u Splitu, govorio je o *Laičnosti u C. Taylora i J. Maclurea*.

Nikola Bižaca - Mladen Parlov